

Яковенко А. В.,
аспірант кафедри адміністративного
і кримінального права юридичного факультету
Дніпропетровського національного університету імені Олеся Гончара

ЄВРОПЕЙСЬКА ПРАКТИКА РОЗГЛЯДУ СПРАВ ЄВРОПЕЙСЬКОГО СУДУ З ПРАВ ЛЮДИНИ ЩОДО НЕВИКОНАННЯ СУДОВИХ РІШЕНЬ В УКРАЇНІ

EUROPEAN PRACTICE OF THE EUROPEAN COURT OF HUMAN RIGHTS, CONCERNING THE NON COURT DECISIONS IN UKRAINE

Стаття присвячена адміністративно-правовому аспекту питань стосовно позиції Європейського суду з прав людини щодо невиконання рішень судів в Україні. Досліджуються рішення Європейського суду з прав людини щодо приведення до виконання судових рішень і особливості адміністративно-правових відносин, які виникають у цій сфері.

Ключові слова: процесуальний порядок, законодавство, порядок розгляду справ, виконання судових рішень.

Стаття посвячена адміністративно-правовому аспекту вопроса о позиции Европейского суда по правам человека по неисполнению решений судов в Украине. Исследуются решения Европейского суда по правам человека по приведению в исполнение судебных решений и особенности административно-правовых отношений, которые возникают в данной сфере.

Ключевые слова: процессуальный порядок, законодательство, порядок рассмотрения дел, исполнение судебных решений.

The scientific article is devoted to the administrative-legal aspect of the issue of the human rights position of the European Court for failure court decisions in Ukraine. We investigated the decision of the European Court of Human Rights in the enforcement of judicial decisions, and administrative features of legal relations that arise in this area.

Key words: procedure, legislation, proceedings, execution of court decisions.

Незабезпечення своєчасного й належного виконання судових рішень є однією з найбільш загальних проблем у сфері судочинства, які потребують невідкладного вирішення. Саме це питання порушується в більшості скарг проти України, що надходять до Європейського суду з прав людини. Динаміка кількості засуджених осіб за статтею 382 Кримінального кодексу України в Україні свідчить про відсутність дієвих механізмів з боку держави, які б забезпечили добровільне виконання рішень суду. Так, у 2013 році за цей злочин було засуджено 78 осіб, у 2014 році – 133 особи, а вже у 2015 році – 143 особи, що майже в 2 рази більше, ніж у 2013 році. Тому Україна повинна терміново прийняти комплексну стратегію щодо вирішення ситуації, за якої значна кількість остаточних судових рішень залишається невиконаною, а також упровадити ефективні внутрішні засоби правового захисту.

Метою статті є висвітлення питань стосовно позиції Європейського суду з прав людини щодо невиконання рішень судів в Україні та бездіяльності посадових осіб суду в Україні щодо розгляду справ.

Досягнення цієї мети передбачає вирішення таких завдань:

- вивчення особливостей питань стосовно позиції Європейського суду з прав людини щодо невиконання рішень судів в Україні;
- пошук науково обґрунтованих пропозицій і механізмів щодо покращення законодавства.

Стаття 55 Конституції України проголошує право особи на судовий захист прав і свобод, у тому числі право на оскарження до суду незаконних дій і рішень органів державної влади й місцевого самоврядування, а також їхніх посадових осіб [1].

Питанням адміністративного судочинства значну увагу приділяли такі вчені, як Н. Саліщева, В. Сорокін, Б. Лазарев, Ю. Козлов, Ю. Старилов. Нові тенденції відображено в працях В. Авер'янова, А. Селіванова, В. Стефанюка, Ю. Педько, І. Бородіна, О. Кузьменка, В. Перепелюк, М. Тищенко та ін.

Ця тема є надзвичайно актуальною. Україна ще в 1997 році ратифікувала Конвенцію про захист прав людини та основоположних свобод (далі – Конвенція) і так визнала положення цього міжнародного договору частиною національного законодавства, взявши на себе зобов'язання виконувати рішення Європейського суду з прав людини в кожній справі, стороною якої вона є. Відповідно до цього, у 2006 році було прийнято Закон України «Про виконання рішень та застосування практики Європейського суду з прав людини».

Згідно зі статтею 19 Конвенції, для забезпечення дотримання державами-учасницями Конвенції взятих на себе зобов'язань за Конвенцією та протоколами до неї створюється Європейський суд з прав людини (далі – Європейський суд, Суд).

У більшості справ, які стосуються стверджувальних порушень указаних вище статей, заявники скаргатися на невиконання чи тривале виконання рішень національних судів, винесених на їхню користь.

Пунктом 1 статті 6 Конвенції кожному гарантовано право на звернення до суду з позовом стосовно його прав та обов'язків цивільного характеру. У справі «Горнсбі проти Греції» Суд зазначив, що виконання рішення, ухваленого будь-яким судом, має розцінюватись як складова частина судового розгляду. Здійснення права на звернення до суду з позовом стосовно його прав та обов'язків цивіль-

ного характеру було б ілюзорним, якби внутрішня правова система допускала, щоб остаточне судові рішення, яке має обов'язкову силу, не виконувалося б на шкоду одній зі сторін. Крім того, невиконання рішення є втручанням у право на мирне володіння майном, гарантоване статтею 1 Першого протоколу до Конвенції [3].

Сьогодні питання невиконання Україною цього зобов'язання набуло надзвичайної актуальності, оскільки якщо ще 10 років тому щодо України було винесено лише сім рішень, де констатовано порушення положень Конвенції, і це вважалось жахливою статистикою, то зараз, як стверджує Голова Суду, Україна входить до п'ятірки країн, від яких надходить найбільше скарг, і 95% рішень, ухвалених щодо нашої держави, не виконуються.

Незабезпечення своєчасного й належного виконання судових рішень є однією з найбільш загальних проблем у сфері судочинства, які потребують невідкладного вирішення. Саме це питання порушується в більшості скарг проти України, що надходять до Європейського суду. Останнім часом Європейський суд приділяє багато уваги справам щодо невиконання судових рішень в Україні, оскільки дійсно надходить велика кількість справ, у яких Європейський суд щоразу підтверджує порушення Україною Конвенції.

Водночас тим, хто подає або збирається подати скаргу до Європейського суду, важливо враховувати такі особливості, які цей суд бере до уваги.

Однією з підстав звернення до Європейського суду є порушення строків. Отже, одним із критеріїв прийнятності звернення до Європейського суду є подання скарги з урахуванням 6-місячного строку звернення до цього Суду.

Але тут важливо розуміти, що невиконання рішення національного суду це є тривале порушення, а отже, якщо Ваше рішення не виконується в 6-місячний строк, звернення починає відраховуватися тільки з того моменту, коли Ваше рішення було реально виконано.

У цьому контексті необхідно зазначити, що виконання судового рішення по вашій справі ще не знімає з держави відповідальності за те, що відбувалось його тривале невиконання. Тому в разі виконання рішення у справі держава додатково має відшкодувати вам збитки, завдані тривалим невиконанням. Але тут уже потрібно не пропустити 6-місячний строк.

Крім цього, нещодавно Європейський суд визначив певні критерії щодо того, яка тривалість невиконання має бути, щоб це становило порушення Конвенції. І, зокрема, у рішенні «Хворостяной та інші проти України» (Case of Khvorostyanou and Others v. Ukraine) [5] було визначено неприйнятними скарги, в яких строк невиконання рішення національного суду становив 1 рік і 2 місяці. Перед цим у справі Case of Tsibulko and Others v. Ukraine [6] Суд визнавав неприйнятними справами, де невиконання рішення суду тривало 4 і 9 місяців.

Потрібно враховувати, що строк невиконання починає тривати з останнього рішення по вашій справі.

Другим важливим моментом для цієї категорії справ є питання того, наскільки суттєвою є сума коштів, яка не виплачується вам за рішенням суду. Це важливо, оскільки не так давно в Європейського суду з'явилося право не розглядати малозначущі справи, які не порушують нових і важливих питань захисту прав людини.

І в цьому контексті дуже важливим є те, що Європейський суд уже декілька разів зазначав, що справи, які йдуть за пілотним рішенням «Юрій Миколайович Іванов проти України» [4], не порушують суттєво нових питань, а стосуються системної проблеми, яка існує в Україні.

Важливо наголосити на іншому аспекті цієї особливості. У тому ж рішенні «Хворостяной та інші проти України» Європейський суд зазначає, що не вбачає суттєвими порушеннями Конвенції скарги щодо невиконання рішень українських судів, у яких сума невиконання є рівною або меншою за 500 євро. В аргументації щодо неприйнятності таких скарг Суд зазначає, що ці конкретні заявники не довели, що сума невиконання мала суттєвий вплив на їхнє життя. А отже, у випадку незначної суми коштів, щодо якої існує невиконання рішення національного суду, важливим є довести те, що саме для вас ця сума є великою і що її невиплата суттєво впливає на ваше життя.

Нерідкими є також випадки, коли особа подає заяву в Європейський суд щодо невиконання, але водночас існує рішення апеляційної чи касаційної інстанції, що скасовує рішення, на яке посилається особа. Така ситуація може відбутися навіть тоді, коли особа не знала про це «скасовувальне» рішення іншого суду. Але в будь-якому разі після отримання Судом інформації про існування такого рішення (цю інформацію надає Суду держава, коли до неї приходять справи на комунікацію) особа втрачає статус жертви, відповідно, її заява буде визнана непринятною.

Ми хотіли б виділити причини тривалого невиконання рішень національних судів, які призводять до значних збитків Державного бюджету, про які йшла мова вище.

Серед таких причин необхідно зазначити такі:

- недоліки законодавства;
- непередбачення коштів на відповідні цілі в державному бюджеті;
- неузгодженість дій між державними органами.

Суттєвими прогалинами в національному законодавстві залишаються деякі дискримінаційні щодо осіб, на користь яких виносяться рішення національних судів, положення Закону України «Про введення мораторію на примусову реалізацію майна» та Закону України «Про відновлення платоспроможності боржника або визнання його банкрутом».

Варто зауважити, що у справі «Півень проти України» Суд констатував порушення статті 6 Конвенції й зазначив, що невиконання судового рішення не може бути виправданим унаслідок недоліків законодавства, які унеможливають його виконання. Суд дійшов висновку щодо відсутності в законодавстві України нормативної бази стосовно завдань,

покладених на органи виконавчої влади, і констатував порушення пункту 1 статті 6 Конвенції.

Так, Закон України «Про введення мораторію на примусову реалізацію майна» закріплює заборону на реалізацію основних фондів виробничого призначення державних підприємств і підприємств, де частка держави становить не менше ніж 25%. Ця заборона в багатьох випадках фактично унеможливує виконання рішень судів про стягнення боргів. Крім цього, вказаний закон фактично є дискримінаційним щодо кредиторів.

До того ж протягом дії мораторію на задоволення вимог кредиторів, який діє впродовж усієї процедури банкрутства, забороняється проводити стягнення за виконавчими та іншими документами. При цьому в практиці процедура банкрутства може розтягуватись до 7 років.

З огляду на постійне збільшення кількості справ щодо України, які стосуються невиконання рішень національних судів, виникає потреба в удосконаленні законодавства України для посилення засобів юридичного захисту, якими можуть скористатись громадяни України в разі невиконання рішень, винесених на їхню користь, у розумний строк. Зрозуміло, що для поліпшення ситуації навколо виконання рішень національних судів, яку ми маємо на сьогоднішній день, необхідно внести відповідні зміни до Закону України «Про відновлення платоспроможності боржника або визнання його банкрутом» і скасувати мораторій на примусову реалізацію майна. Крім того, такі зміни дадуть змогу уникнути значних витрат, яких зазнає держава через виплату з державного бюджету сум справедливої сатисфакції та судових витрат за рішеннями Суду в разі констатації порушень.

У рішенні в справі «Шмалько проти України» Суд констатував, що орган державної влади не має права посилатися на брак коштів на виправдання неспроможності виконати судові рішення про виплату боргу. Отже, невиконання рішення не може бути виправданим унаслідок відсутності бюджетних витрат.

Ураховуючи вищевикладене, хочемо підсумувати, що з практики Європейського суду випливає, що проблеми надмірної тривалості провадження й затримок у виконанні судових рішень переважно пов'язані зі структурними проблемами в організації судової системи.

Сьогодні в Україні незбалансоване, суперечливе та невиважене законодавство містить значну кількість нічим не забезпечених в економічному сенсі гарантій і потребує врегулювання багатьох нормативно-правових актів системи судочинства.

Значну кількість нічим не забезпечених в економічному сенсі гарантій неможливо виконати через обмеженість ресурсів, якими володіє держава. Нemoжливiсть виконання судових рішень у таких випадках є похідною, вторинною проблемою, наслідком незбалансованості законодавства.

Ми маємо на увазі такі проблемні питання:

– непередбачення в державному бюджеті коштів для виплат, бюджетне фінансування яких гарантовано законодавством, зокрема компенсацій, пільг, надбавок тощо;

– встановлення законодавчими актами мораторіїв на примусову реалізацію майна, що унеможливує виконання судових рішень, або ж зупинення виконавчого провадження щодо певних категорій підприємств.

Проте, крім системних проблем законодавчого характеру, існують недоліки й у роботі самої Державної виконавчої служби України. Про це свідчать численні скарги осіб на рішення, дії або бездіяльність державних виконавців чи інших посадових осіб цієї служби. Крім того, їх динаміка вказує на погіршення ситуації, пов'язаної з процедурою виконання судових рішень.

Підсумовуючи, хочемо підкреслити, що необхідно розробити цілісну державну стратегію вирішення цієї глобальної для України проблеми, яка потребує докладання зусиль усіх гілок влади з урахуванням європейських стандартів, практики Європейського суду, а також рекомендацій Комітету Міністрів Ради Європи: Rec(2003)16 щодо виконання рішень адміністративних і судових органів у галузі адміністративного права, а також Rec(2003)17 щодо примусового виконання.

Вирішення цієї проблеми забезпечить не лише зменшення надходження справ до Європейського суду та виплати компенсацій за його рішеннями з державного бюджету України, а й підвищить рівень судового захисту прав осіб, зростання рівня довіри громадян як до судової системи, так і до державної влади загалом.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Конституція України зі змінами від 01 січня 2005 року // Відомості Верховної Ради України. – 1996. – № 30. – Ст. 141.
2. Международный пакт о гражданских и политических правах от 16 декабря 1966 г. // Законы Украины, Международные договоры Украины. – К., 1998. – Т. 14. – 1998. – С. 713–728.
3. Конвенція про захист прав, основних свобод людини від 04 листопада 1950 р., ратифікована Україною 17 липня 1997 р. (розділ II).
4. Справа «Юрій Миколайович Іванов проти України» від 15 жовтня 2009 р. (заява № 40450/04) / Європейський суд з прав людини [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://zakon0.rada.gov.ua/laws/show/974_4792.
5. Case of Khvorostyanou and Others v. Ukraine [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.i-law.kiev.ua/tag/case-of-khvorostyanou-and-others-v-ukraine/>.
6. Case of Tsubulko and Others v. Ukraine [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://pravdop.com/en/text/reshenie_evropeyskogo_suda_popravamcheloveka_po_chernobilcam_na_russkom_perevod/.
7. Про судоустрій і статус суддів України : Закон України від 07 липня 2010 р. // Відомості Верховної Ради України (ВВР). – 2010. – № № 41–42, 43, 44–45. – Ст. 529.
8. Про виконавче провадження : Закон України від 28 грудня 2015 р. // Відомості Верховної Ради України (ВВР). – 1999. – № 24. – Ст. 207.